

Plany odnowy miejscowości a jakość życia w wybranych gminach województwa małopolskiego ze szczególnym uwzględnieniem młodzieży

Village renewal plans and the quality of life in selected districts of the Małopolskie Voivodeship with particular focus on youth

Zofia Sawicka

Uniwersytet Warszawski

Streszczenie. Artykuł ma na celu ocenę wkładu realizowanych w Małopolsce programów odnowy wsi w podniesienie jakości życia jej mieszkańców, w tym szczególnie młodzieży. W opracowaniu skoncentrowano się na społecznym i środowiskowym wymiarze jakości życia, poszukując odpowiedzi na pytania, czy opisane w planach odnowy wsi inwestycje w infrastrukturę społeczną będą atrakcyjne dla młodzieży oraz czy plany odnowy wsi przyczynią się do ochrony jej przyrodniczego charakteru. Materiał empiryczny stanowiło 26 planów odnowy miejscowości, a także akty prawne opisujące zasady ich tworzenia. Pozytywnie należy ocenić projekty modernizacji domów kultury (podejmowane aż w 20 miejscowościach) oraz rozbudowy terenów sportowych (w 15 miejscowościach), co przyczyni się do podniesienia atrakcyjności danego obszaru dla młodzieży. Niepokój natomiast budzą inwestycje nominalnie służące odnowie centrów wsi, a często sprowadzające się do budowy parkingów czy asfaltowania ścieżek spacerowych. Inwestycje te nie pozwolą na utrzymanie wiejskiego charakteru miejscowości, co może mieć negatywny wpływ na środowiskowy wymiar jakości życia jej mieszkańców. Stąd wniosek szczegółowy dotyczy propozycji wpisania do powstającego Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 wymogu ochrony dziedzictwa przyrodniczego w ramach realizacji programów odnowy wsi, co nie znalazło się w poprzednim Programie.

Słowa kluczowe: odnowa wsi • młodzież • plan odnowy miejscowości • infrastruktura społeczna • dziedzictwo przyrodnicze

Abstract. The paper aims at evaluating the contribution of the village renewal plans carried out in Małopolska to the quality of life of the residents, especially young people. The study focuses on the social and environmental dimension of the quality of life, trying

to answer questions as to whether the planned investments in the social infrastructure would be attractive for youth, and whether the renewal plan of a village would contribute to the protection of its natural character. The empirical material included 26 village renewal plans as well as the legislation describing the rules for their creation. The projects aimed at modernisation of cultural centres (taken up in 20 localities) and expansion of sports grounds (in 15 localities) should be evaluated positively as this will increase the attractiveness of a given area for young people. By contrast, investments in village centre renewal, which often come down to the construction of parking lots and the asphaltation of trails, give cause for concern. Such investments may result in making villages similar to urban areas, which may have a negative impact on the environmental dimension of the quality of life of their inhabitants. It is therefore suggested that a requirement to protect the natural heritage (which was not included in the previous Rural Development Programme) should be added to the new Programme for 2014–2020, extending the “village renewal” measure.

Key words: village renewal • youth • village renewal plan • social infrastructure • natural heritage

Wstęp

Już w latach sześćdziesiątych XX wieku odnowa wsi była w Austrii, Szwajcarii czy południowych Niemczech uznanym instrumentem rozwoju obszarów wiejskich, służącym podnoszeniu jakości życia mieszkańców wsi i poprawie jej wizerunku. Podejmowanie takich działań oznaczało odejście od patrzenia na wieś wyłącznie przez pryzmat rolnictwa (Attenberger 2001). We wzmocnieniu integracji społecznej mieszkańców oraz polepszeniu kulturowego i przyrodniczego wizerunku miejscowości dostrzegano szansę na powstrzymanie wyludniania się obszarów wiejskich, będącego wynikiem malejącego zatrudnienia w rolnictwie przy jednocześnie niewystarczającej liczbie miejsc pracy pozarolniczej. Dobre doświadczenia wielu regionów we wdrażaniu tych programów uczyniły z nich narzędzie wspierania rozwoju obszarów wiejskich w krajach Unii Europejskiej, współfinansowane w ramach II filaru Wspólnej Polityki Rolnej. Są one realizowane także w Polsce, zgodnie z zapisami Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013, i będą kontynuowane w nowym okresie programowania (MRiRW 2014).

Celem artykułu jest ocena wkładu realizowanych w Małopolsce programów odnowy wsi w podniesienie jakości życia jej mieszkańców, w tym szczególnie młodzieży.

W opracowaniu skoncentrowano się na społecznym i środowiskowym wymiarze jakości życia, formułując dwa podstawowe pytania badawcze:

1. Czy opisane w planach odnowy wsi inwestycje w infrastrukturę społeczną mogą być atrakcyjne dla młodzieży?
2. Czy plany odnowy wsi przyczyniają się do ochrony jej przyrodniczego charakteru?

Materiał i metody

Analizie poddano akty prawne określające założenia działań związanych z odnową wsi w Polsce oraz 26 planów odnowy miejscowości¹, uchwalonych przez rady gmin w latach 2008–2012. Przedmiotowe plany dotyczyły miejscowości: Biadoliny Radłowskie, Bogoniowice, Bruśnik, Burzyn, Ciężkowice, Czerмна, Dąbrówka Szczepanowska, Jamna, Jastrzębia, Karwodrza, Lubaszowa, Lusławice, Łowczów, Ołpiny, Polichty, Siedliska, Siemichów, Swoszowa, Szczepanowice, Szerzyny, Turza, Wesołów, Więckowice, Zakliczyn, Zborowice i Żurowa, położonych na obszarze Pogórza Ciężkowickiego (wschodnia Małopolska), a należących do dziewięciu gmin zrzeszonych w dwóch lokalnych grupach działania². Wyniki analizy umożliwiły dokonanie krytycznej oceny przeprowadzanych obecnie działań związanych z odnową wsi, a także sformułowanie postulatów zmian zapisów w powstającym obecnie Planie Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 oraz w odpowiednich rozporządzeniach.

Wyniki i dyskusja

Plany odnowy miejscowości

Zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi opisującym warunki przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „odnowa i rozwój wsi”, podstawą ubiegania się o dofinansowanie jest stworzenie planu odnowy miejscowości (Rozporządzenie 2008). Plan ten (tworzony na lata 2008–2015), poza charakterystyką miejscowości i inwentaryzacją jej zasobów, powinien zawierać ocenę mocnych i słabych stron miejscowości, opis obszarów o szczególnym znaczeniu dla zaspokojenia potrzeb mieszkańców oraz opis planowanych zadań inwestycyjnych (Rozporządzenie 2008). Plany odnowy stanowią więc dobry materiał źródłowy, wskazujący, gdzie lokalna społeczność widzi mocne strony swoich miejscowości oraz jak zamierza je rozwijać.

Przedstawiane w planach projekty są ukierunkowane na poprawę infrastruktury technicznej i społecznej oraz na ochronę dziedzictwa przyrodniczego i kulturowego miejscowości³. Inwestycje w infrastrukturę techniczną są we wszystkich planach trak-

¹ www.bip.pl

² Są to: Lokalna Grupa Działania (LGD) Dunajec-Biała, zrzeszająca gminy Ciężkowice, Pleśna, Zakliczyn i Wojnicz, oraz LGD Pogórzańskie Stowarzyszenie Rozwoju, zrzeszająca gminy Tuchów, Gromnik, Szerzyny, Rzepiennik Strzyżewski i Ryglice. Część miejscowości wchodzących w skład wymienionych LGD to małe miasteczka, jednak zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi kwalifikują się one do działania „odnowa i rozwój wsi” (Rozporządzenie 2008). W związku z tym w artykule dla uproszczenia używa się określenia „obszary wiejskie” odnośnie do wszystkich tych miejscowości.

³ Plany odnowy miejscowości często obejmują też projekty związane z remontem czy budową szkół i przedszkoli. Realizacja tego typu inwestycji nie jest jednak możliwa w ramach działania „odnowa i rozwój wsi” (Rozporządzenie 2008). Z tego względu nie omówiono ich w niniejszym opracowaniu, choć na pewno mają one wpływ na jakość życia na obszarach wiejskich. W niektórych planach można jeszcze wyróżnić grupę inwestycji służących poprawie infrastruktury turystycznej.

towane priorytetowo i mają podobny charakter. Z tego względu w opracowaniu skoncentrowano się na dwóch pozostałych grupach inwestycji (o charakterze społeczno-kulturalnym i środowiskowym), które różnią się w zależności od planu, a jednocześnie wydają się ważne z punktu widzenia podnoszenia jakości życia młodzieży.

We wszystkich 26 planach uznaje się migrację młodzieży do miast lub za granicę za słabą stronę lub zagrożenie dla rozwoju miejscowości, co świadczy o konieczności poprawy jakości życia tej grupy mieszkańców. Jednocześnie we wszystkich planach postrzega się potencjał ludzki i przyrodniczy jako mocne strony, na których można oprzeć rozwój miejscowości. Odnośnie do potencjału przyrodniczego pojawiają się takie sformułowania, jak „wysoka atrakcyjność zasobów przyrodniczych” (Ciężkowice), „w małym stopniu zmienione środowisko naturalne” (Swoszowa), „walory krajobrazu przyrodniczego” (Szerzyny), „dobre warunki środowiskowe, klimatyczne i krajobrazowe” (Pleśna). Identyfikacja walorów przyrodniczych jako istotnych dla rozwoju miejscowości wydaje się uzasadniona. Są to tereny pagórkowate, położone w rejonie parków krajobrazowych, z zachowanym w dużym stopniu tradycyjnym krajobrazem rolniczym. Oceniając natomiast potencjał społeczny, autory planów wskazują m.in. na „wzrost aktywności mieszkańców i działalności organizacji pozarządowych” (Zakliczyn), „zaangażowanie społeczności lokalnej w rozwój miejscowości” (Zborowice) czy „otwartość mieszkańców” (Karwodrza) jako na mocne strony miejscowości. Przytoczone sformułowania dowodzą, że podniesieniu jakości życia na badanych obszarach mogą służyć – poza oczywistymi inwestycjami w infrastrukturę techniczną – także inwestycje w infrastrukturę społeczną i w utrzymanie przyrodniczego charakteru miejscowości.

Działania ukierunkowane na poprawę infrastruktury społecznej

Analiza planów odnowy pogórskich miejscowości pozwoliła wyróżnić trzy podstawowe grupy inwestycji w infrastrukturę społeczną⁴, istotne z punktu widzenia młodzieży. Pierwsza z nich to budowa lub modernizacja terenów sportowych, druga – budowa lub modernizacja domów kultury, a trzecia – stworzenie terenów rekreacyjnych.

Wśród nich najpopularniejsze okazały się zamierzenia dotyczące domów kultury – takie inwestycje zaplanowano w 20 miejscowościach. Pod względem popularności niewiele im ustępowały projekty związane z obiektami sportowymi – 15 miejscowości, a najrzadziej planowano inwestycje mające na celu zapewnienie rozrywki na świeżym powietrzu – 2 miejscowości.

Obiekty sportowe

W większości analizowanych planów wskazuje się na brak lub niską jakość miejsc umożliwiających aktywne, a jednocześnie zorganizowane spędzanie wolnego czasu. Inwestycje w obiekty sportowe są naturalną odpowiedzią na tę potrzebę. W ramach

⁴ Plany zawierają także inne propozycje inwestycji w sferę społeczno-kulturalną, takie jak m.in. budowa placów zabaw, organizacja konkursów na najładniejsze obejście czy wzmocnienie działalności strażackiej orkiestry dętej. Ze względu na ograniczoną atrakcyjność dla młodzieży nie zostały objęte analizą.

modernizacji obiektów sportowych przewiduje się na ogół ulepszenie lub wymianę nawierzchni boiska, drenaż terenu, remont lub stworzenie budynku zaplecza, zadanie trybun, budowę miejsc postojowych, oświetlenie obiektu. W kilku planach przewidziano również stworzenie miejsca rekreacyjnego przy boisku. Poza stolikami i ławkami planuje się też montaż rusztów do grilla i stojaków na rowery, co wskazuje na zamiar dostosowania tej przestrzeni do aktualnych potrzeb mieszkańców. Pewne wątpliwości mogą budzić pomysły na poszerzenie oferty modernizowanych obiektów sportowych. O ile budowa bieżni (3 plany), boiska do siatkówki (4 plany) i koszykówki (1 plan) czy nawet odkrytego basenu (1 plan) wydaje się uzasadniona, o tyle projektowane korty tenisowe (2 plany) mogą nie cieszyć się dużym powodzeniem, biorąc pod uwagę koszty nauki i sprzętu w tej dyscyplinie sportu.

W dwóch planach przewiduje się wykup gruntów w celu zwiększenia wymiarów boiska. Może to być sygnał, że gminy zaczynają elastycznie patrzeć na gospodarkę gruntami i świadomie kształtować przestrzeń publiczną. Pozytywnie należy też ocenić plany związane z podziemnym ułożeniem linii wysokiego napięcia (2 plany), obecnie idących nad boiskiem, co zwiększy bezpieczeństwo użytkowników i także świadczy o długofalowym patrzeniu na kształtowanie przestrzeni.

Domy kultury

Dobrze funkcjonujące domy kultury mogą zwiększać żywotność obszarów wiejskich i podnosić jakość życia w jego społecznym wymiarze. Należy więc pozytywnie ocenić, że aż w 20 badanych planach przewiduje się remont lub stworzenie domu kultury. W miejscowościach, gdzie takich miejsc nie było, planuje się przekształcenie pod tę funkcję nieużywanych budynków komunalnych czy domów strażaka lub rozbudowę świetlic wiejskich. Jeden z projektów mówi też o adaptacji budynku parafialnego na wiejski dom kultury (Bogoniowice), co wskazuje na współpracę parafii i władz gminy przy działaniach ukierunkowanych na rozwój miejscowości. Podobne współdziałanie widać w jeszcze jednym planie, gdzie przewidziano przekształcenie budynku należącego do Prowincji Warszawskiej Zgromadzenia Najświętszego Odkupiciela w obiekt wielofunkcyjny, który ma stać się „centrum życia społeczno-kulturalnego miejscowości” (koszt 3 200 000 PLN). Zastanawia jednak, że w tej samej miejscowości planuje się także „adaptację budynku komunalnego na cele społeczno-kulturalne (...), gdzie łączone będą różne funkcje z zakresu infrastruktury społecznej” (koszt 600 000 PLN) (Lubaszowa). W planie nie zawarto uzasadnienia dla funkcjonowania dwóch budynków o tak zbliżonym przeznaczeniu.

Przedstawiane w planach zapisy dotyczące działalności domów kultury pokazują, że ich autorzy wiedzą, jakich uzasadnień oczekuje się w takich projektach. Znajdują się w nich sformułowania typu: „Obiekt zapewni zachowanie i propagowanie zasobów dziedzictwa historycznego, tradycji, kultury i sztuki ludowej” (Biadoliny Radłowskie), „[budynek umożliwi] realizowanie własnych aspiracji przez mieszkańców” (Burzyn), „rozszerzona zostanie oferta działań społeczno-kulturalnych” (Karwodrza). Zapewnienia te tylko w niektórych planach poparte są konkretnymi pomysłami. W pięciu planach nie podano żadnej informacji o działalności, jaka ma być prowadzona w wyremontowanym budynku, a w większości przypadków szczegółowy opis planowanych prac remontowych kontrastuje z krótkim i ogólnikowym

opisem zajęć, jakie będą się odbywać w tworzonym domu kultury. Na ogół planuje się remont lub stworzenie dużej sali, która ma służyć organizacji widowisk, szkoleń, zebrań wiejskich i być miejscem prób dla lokalnych zespołów. Opis widowisk ograniczono najczęściej do „przedstawiania jasełek”, a działalność lokalnych zespołów wspomniano tylko w dwóch planach (Jastrzębia, Biadoliny Radłowskie). W jednym planie dużą salę nazywa się konferencyjną (a nie widowiskową), a w jej remoncie uwzględnia się m.in. montaż klimatyzacji, nie ma jednak informacji o tym, kto i na jaki temat miałyby konferencje organizować (Więckowice). Modernizacja dużych sal łączona jest często z remontem zaplecza kuchennego, co wydaje się uzasadnione, gdyż pozwala poszerzyć wachlarz imprez, które mogą być tam organizowane (także w ramach działalności gospodarczej). Poza remontem sal widowiskowych, w większości budynków planuje się stworzenie przestrzeni do uprawiania sportu. Są to siłownie, stoły do tenisa stołowego, stoły bilardowe. Pomysły te należy ocenić pozytywnie – stworzenie takich miejsc daje możliwość aktywnego spędzania wolnego czasu, co jest szczególnie istotne w miejscowościach, gdzie w szkołach nie ma sal gimnastycznych. Domy kultury mają też przyciągać młodzież możliwością korzystania z szybkiego, darmowego Internetu. Stanowiska komputerowe mają być utworzone w osobnych salach lub w bibliotekach. Nie podważając idei tworzenia stanowisk komputerowych w domach kultury, należy jednocześnie zaznaczyć, że przy stale rosnącym udziale gospodarstw domowych mających dostęp do Internetu oraz liczby osób korzystających z urządzeń mobilnych⁵ taka oferta będzie coraz mniej atrakcyjna. Warto je więc wykorzystywać jako miejsce organizowania kursów komputerowych (także na wyższym poziomie zaawansowania, dla młodzieży), co przewidziano tylko w jednym planie (Szczepanowice). Większość planów natomiast zakłada prowadzenie zajęć plastycznych, muzycznych, teatralnych i gimnastycznych, a także kursów językowych.

Remontowane domy kultury mają też służyć jako siedziba lokalnych stowarzyszeń. Koło gospodyń wiejskich jest sztandarowym przykładem takiej działalności i wydaje się, że nie powinno go zabraknąć w żadnej wsi. W miejscowościach, gdzie ono nie funkcjonuje, planuje się jego utworzenie. Żaden plan nie zawiera jednak informacji, czym takie koło się zajmuje lub miałyby się zajmować. Trudno więc ocenić, na ile jego działalność może przyczynić się do poprawy żywotności wsi. W dwóch miejscowościach dom kultury ma być też siedzibą lokalnych oddziałów Polskiego Związku Hodowców Gołębi Pocztowych (Biadoliny Radłowskie, Więckowice).

Wśród pomysłów na działalność remontowanych domów kultury (których opisy w większości są do siebie podobne i dość ogólnikowe) znajdują się trzy projekty, które zasługują na szczególną uwagę. W jednym z planów zawarto informację, że dom kultury jest jednocześnie miejscem, w którym przyjmuje lekarz internista (Biadoliny Radłowskie). Planowany remont będzie więc skutkował podniesieniem standardu pomieszczeń, w których świadczone są usługi medyczne dla mieszkańców. Jeśli tylko na drodze do realizacji takiego pomysłu nie staną przyczyny formalne, to inwestycja taka bez wątpienia przyczyni się do poprawy jakości życia miejscowej ludności. Podobny charakter ma projekt obejmujący dostosowanie jednej z sal w domu kultury do ćwiczeń rehabilitacyjnych, połączone z zakupem sprzętu i zatrudnieniem rehabi-

⁵ www.liczby.pl (data dostępu: 12.05.2014)

litanta (Burzyn). Jeśli inwestycja zostanie dobrze przeprowadzona i rozpropagowana wśród mieszkańców także okolicznych wsi, jej wkład w podniesienie jakości ich życia będzie niepodważalny.

Kolejny pomysł wart odnotowania to dostosowanie pomieszczeń w domu kultury do nocowania i stołowania pielgrzymów przybywających do sanktuarium maryjnego (Czeremna). Działalność ta może przynosić dochód, a jednocześnie ożywiać to miejsce. Nasuwa się też pytanie, dlaczego w żadnym innym planie nie uwzględniono prowadzenia działalności gospodarczej przez dom kultury, co jest nie tylko dopuszczone prawnie, ale także szeroko stosowane w praktyce (choćby wynajem sal na wesela).

Rozrywka na świeżym powietrzu

W analizowanych planach znajdują się dwa projekty, których realizacja może zwiększyć atrakcyjność miejscowości w odbiorze młodzieży. Jest to budowa ścieżki zręcznościowej w Jamnej (w planie nie ma jej dokładnego opisu) oraz budowa parku rozrywki w Ciężkowicach. Ma on się składać ze skateparku, parku linowego, ściany wspinaczkowej, plażowiska i łowiska pstrąga nad rzeką Białą.

Działania ukierunkowane na ochronę dziedzictwa przyrodniczego

Drugim obszarem działań (poza inwestycjami w infrastrukturę społeczną), który może mieć istotne znaczenie dla poprawy jakości życia na wsi, jest inwestowanie w ochronę jej dziedzictwa przyrodniczego. W analizowanych planach można wyróżnić cztery grupy inwestycji, których realizacja będzie miała wpływ na przyrodniczy charakter miejscowości. Jest to tworzenie miejsc parkingowych, betonowanie ciągów pieszych, urządzenie zieleni oraz budowa wież widokowych.

Parkingi

W planach odnowy pogórskich miejscowości najczęściej spotykaną inwestycją, która może zmieniać przyrodniczy charakter miejscowości, jest budowa parkingów. Tworzenie miejsc parkingowych często uznaje się za priorytetową inwestycję. Z punktu widzenia ingerencji w przyrodniczy charakter miejscowości należy negatywnie ocenić proponowane lokalizacje. I tak, w siedmiu planach odnowy miejscowości budowa parkingu jest pierwszym, a często jedynym elementem rewitalizacji centrum wsi. Miejsca parkingowe mają powstać na centralnym placu lub innym obszarze, który jest przez autorów planów określany jako „centralny punkt miejscowości”. W uzasadnieniu rozbudowy parkingu w najbardziej atrakcyjnym punkcie miejscowości czytamy, że „ma to kluczowe znaczenie dla ożywienia życia społecznego (...) i poprawy wizerunku centrum miejscowości” (Zborowice) oraz że „projekt ma tak poprawić wygląd rynku (...), aby zachować dziedzictwo materialne i tradycję przodków” (Ciężkowice). Zastanawia też, że w dwóch planach odnowy miejscowości jako jedyne działanie mające służyć promocji jej walorów turystycznych wymieniono właśnie budowę parkingu w centrum wsi (Siemiechów, Polichty). Dyskusyjne może być również przeznaczanie pod miejsca parkingowe gruntów odzyskanych w wyniku wyburzenia starego budynku użyteczności publicznej (np. szkoły – Lubaszowa). Zabudowania te były na ogół zlokalizowane w centrach miejscowości, można by tu więc proponować

inne sposoby zagospodarowania, które w większym stopniu odpowiadałyby przyrodniczemu charakterowi obszarów wiejskich. Budowa betonowych miejsc postojowych w centralnych punktach miejscowości może powodować ich wizerunkowe upodobnienie się do przestrzeni zurbanizowanych i negować tym samym zasadę zachowania kulturowego i przyrodniczego dziedzictwa obszarów wiejskich.

Priorytetowe traktowanie budowy parkingów wynika z wielu uwarunkowań (samochód jako nośnik prestiżu, problemy z transportem publicznym na obszarach wiejskich, niechęć do wysiłku fizycznego), których omówienie wykracza poza ramy tego opracowania. Nie chcąc w tym miejscu negować potrzeby tworzenia parkingów w ogóle, można postulować ich lokalizowanie poza centrum miejscowości. I tak, w kilku planach proponuje się stworzenie bądź rozbudowę parkingów przy domu kultury, kościele czy boisku sportowym (Siedliska, Łowczów, Szerzyny, Żurowa). Obiekty te nie leżą w „sercu” miejscowości, a jednocześnie funkcja, jaką pełnią, uzasadnia tworzenie miejsc postojowych w ich sąsiedztwie. W trzech miejscowościach, w ramach planowanych inwestycji (modernizacja obiektów użyteczności publicznej lub odnowa centrum wsi), przewiduje się remont parkingów, ale nie jego rozbudowę (Jamna, Lusławice, Bogoniowice), co może wynikać z chęci oszczędnego gospodarowania przestrzenią w centrum miejscowości.

Betonowanie ścieżek

We wszystkich analizowanych planach przewiduje się budowę chodników przy głównych drogach jezdnych, idących przez centrum miejscowości. Taka inwestycja jest uzasadniona ze względu na bezpieczeństwo pieszych i w związku z tym nie powinna być podważana. Dyskusyjne wydaje się natomiast betonowanie (asfaltowanie, wykładanie kostką brukową) ścieżek rekreacyjnych. Są to alejki w parkach (podworskich), odcinki szlaków turystycznych, utarte ścieżki spacerowe mieszkańców, wiodące np. nad rzekę (Lubaszowa, Turza, Białoliny Radłowskie, Czermna, Swoszowa). Zastrzeżenia budzi utwardzanie ich betonem, a nie żwirem, co pozwalałoby w większym stopniu utrzymać wiejski charakter miejscowości. Znamienne, że często autorzy planów nazywają taką ścieżkę „deptakiem”, co jest określeniem charakterystycznym dla miast i może sugerować próbę urządzenia przestrzeni na wzór ośrodków miejskich, szczególnie że inwestycja ta często idzie w parze z rozbudową parkingów. W jednym z planów (Białoliny Radłowskie) proponuje się też wyasfaltowanie trzech kilometrów drogi turystycznej, argumentując, że „(...) w istotny sposób zwiększy to bezpieczeństwo mieszkańców oraz wzbogaci ofertę turystyczną gminy. Droga przebiega przez tereny atrakcyjne turystycznie, obfitujące w lasy z licznymi gospodarstwami agroturystycznymi. Jest to tradycyjne miejsce rekreacji mieszkańców aglomeracji tarnowskiej”. Takie uzasadnienie budzi obiekcje, gdyż turyści korzystający z oferty agroturystycznej, a będący mieszkańcami dużych miast, poszukują raczej tradycyjnego krajobrazu wiejskiego.

Urządzanie zieleni

W dwunastu planach odnowy miejscowości przewiduje się urządzenie terenów zielonych. Zapis taki może być wyrazem dbałości o utrzymanie przyrodniczego dziedzictwa na obszarach wiejskich, choć dopiero sposób wykonania takiej inwestycji potwierdzi, czy przyczyniła się ona do zachowania wiejskiego charakteru miejscowości. Działania

związane z zagospodarowaniem terenów zielonych nie zostały w planach dokładnie omówione, na ogół są tam tylko wzmiankowane w formie haseł: „zagospodarowanie zieleni i wykonanie nowych nasadzeń” (Lubaszowa), „urządzenie terenów zielonych” (Ołpiny, Szerzyny), „rewitalizacja terenów zielonych” (Żurowa), „uporządkowanie terenów zielonych” (Łowczów, Więckowice) czy po prostu „zieleni” (Wesołów). Działania te są elementami większych przedsięwzięć polegających na odnowie centrum wsi, zagospodarowaniu terenów po wyburzonym budynku szkolnym lub rewitalizacji otoczenia remontowanego budynku (świetlicy wiejskiej, domu strażaka i in.). W trzech planach (Siedliska, Burzyn, Karwodrza) urządzenie i porządkowanie terenów zielonych jest ujęte jako osobne zadanie. Przytoczone uzasadnienie (pozytywna zmiana wizerunku miejscowości) i określenie zakresu prac są jednak na tyle ogólne, że nie dają wyobrażenia o efekcie podejmowanych działań, trudno zatem ocenić ich wkład w zachowanie dziedzictwa przyrodniczego danej miejscowości.

W jednym z analizowanych planów szeroko omówiono projekt zagospodarowania niezabudowanego terenu należącego do tamtejszej parafii (Turza). Planuje się tam utworzenie parku z placem spotkań dla mieszkańców i turystów. Choć także tutaj alejki parkowe mają być wysadzone kostką brukową, koncepcja jako całość przyczynia się do zachowania dziedzictwa przyrodniczego wsi i poprawy jakości życia jej mieszkańców.

Wieże widokowe

W czterech miejscowościach zaplanowano budowę wież widokowych (Dąbrówka Szczepanowska, Bruśnik, Czerмна, Turza). Pagórkowaty teren w połączeniu z dość dobrze zachowanym krajobrazem rolniczym i malowniczymi dolinami rzek uzasadnia tworzenie punktów, a może nawet wież widokowych. Ze względu jednak na silną ingerencję w krajobraz, jaką niesie ze sobą taka inwestycja, a także na podobieństwo krajobrazowe badanych miejscowości i ich bliskość przestrzenną wydaje się, że na cały obszar obu lokalnych grup działania wystarczyłaby jedna wieża widokowa. W pozostałych miejscach należałoby wyznaczyć punkty widokowe na wzniesieniach.

Wnioski

Z przeprowadzonych badań wynika, że opisane w planach odnowy miejscowości inwestycje w modernizację domów kultury i tworzenie zaplecza sportowego powinny skutkować poprawą jakości życia młodzieży. Można tu sformułować jedynie kilka uwag szczegółowych odnośnie do działalności domów kultury. Ich oferta jest bardziej skierowana do dzieci i młodzieży szkolnej (koła zainteresowań) niż do osób w wieku studenckim. Ponadto duża część opisanych działań ma charakter okazjonalny (przedstawienia z okazji świąt, imprezy dożynkowe itp.) przy stosunkowo skromnej ofercie form codziennego spędzania czasu dla młodzieży (głównie jest to siłownia i sala z dostępem do Internetu). Zasadne byłoby więc rozszerzenie działalności w modernizowanych domach kultury pod tym kątem. Można w nich np. organizować dyskoteki czy prowadzić sklepokawiarnie, sprzedając lokalne produkty rolne. Należałoby tu skorzystać z dobrych praktyk innych krajów mających doświadczenie

w realizacji projektów odnowy wsi, a także przeprowadzić kalkulację opłacalności takich przedsięwzięć.

Jak pokazują wyniki, istniejące plany odnowy nie mogą zapewnić skutecznej ochrony dziedzictwa przyrodniczego żadnej z 26 wsi uwzględnionych w analizie. Nacisk na budowę parkingów i betonowanie ścieżek pozwala sądzić, że autorom planów nie zależało na utrzymaniu wiejskiej specyfiki ich miejscowości. Choć często mowa jest o urządzaniu zieleni, to jeśli idzie ono w parze z betonowaniem centralnych placów czy ścieżek dla pieszych, całość miejscowości może stracić swój wiejski charakter. Można tu wskazać na kilka możliwych przyczyn takiego podejścia. Na pewno brakuje w Polsce aktów prawnych chroniących krajobraz „pospolity”. Obecne prawo przewiduje formy ochrony powierzchniowej (parki narodowe, krajobrazowe itp.) oraz ochronę poszczególnych elementów krajobrazu (krzyże, kapliczki, aleje). Przepisy te nie dają podstaw do ochrony krajobrazu wyłącznie ze względu na jego tradycyjnie wiejski charakter. Pomocne mogłoby tu być wprowadzenie w życie zapisów Europejskiej Konwencji Krajobrazowej, ratyfikowanej przez Polskę już w 2004 r., gdzie krajobraz jako taki uznany został za „podstawowy komponent europejskiego dziedzictwa przyrodniczego” (Worobiec 2011). Także postulowana przez wiele środowisk zmiana przepisów ustawy o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym (m.in. wprowadzenie obowiązku tworzenia planów zagospodarowania przestrzennego) mogłaby stworzyć lepsze podstawy do ochrony dziedzictwa przyrodniczego wsi⁶. Należy zaznaczyć, że również przepisy definiujące założenia i sposoby finansowania programów odnowy wsi nie akcentują dostatecznie tego wymiaru. Choć artykuł 52 unijnego rozporządzenia określającego formy wsparcia rozwoju obszarów wiejskich (Rozporządzenie 2005) mówi wprost, że celem odnowy wsi jest m.in. odbudowa i poprawa stanu dziedzictwa przyrodniczego, w polskim PROW na lata 2007–2013 jest mowa tylko o dziedzictwie kulturowym i specyfice obszarów wiejskich (MRiRW 2007). Samorządowcy i inni liderzy lokalnych społeczności, zaangażowani w tworzenie planów odnowy miejscowości, mogą więc automatycznie pomijać aspekt przyrodniczy przy planowaniu inwestycji. Rozporządzenie odnoszące się do działania „odnowa i rozwój wsi” także nie stwarza odpowiedniej motywacji do podejmowania inicjatyw służących ochronie dziedzictwa przyrodniczego. W części poświęconej rodzajowi kosztów, które mogą być refundowane, mowa jest m.in. o budowie placów parkingowych jako inwestycji, która ma pozytywnie wpłynąć na „kształtowanie obszarów o szczególnym znaczeniu dla zaspokojenia potrzeb mieszkańców” (Rozporządzenie 2008). Można więc sformułować postulat, aby w tworzonym obecnie Programie Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020 rozszerzyć zapisy dotyczące celów odnowy wsi o zachowanie dziedzictwa przyrodniczego, a w nowym rozporządzeniu nie sugerować inwestycji, które nadają wiejskiemu krajobrazowi cech charakterystycznych dla terenów zurbanizowanych.

Szeroki wachlarz opisanych inwestycji w infrastrukturę społeczną i w przyrodniczy wizerunek miejscowości pokazuje, jak istotny wpływ mogą mieć przeprowadzane

⁶ Zgłoszona przez Prezydenta RP tzw. ustawa krajobrazowa zawiera wiele elementów ograniczających swobodne gospodarowanie przestrzenią, ale raczej nie będzie w tej postaci przyjęta przez Sejm. (Zob.: Ustawa krajobrazowa może utrudniać inwestycje, „Rzeczpospolita”, nr 250, 25.10.2013).

programy odnowy wsi na jakość życia jej mieszkańców. Konieczne wydaje się jednak odpowiednie stworzenie podstaw prawnych, aby – szczególnie w wymiarze środowiskowym – wpływ ten był jednoznacznie pozytywny.

Bibliografia

- Attenberger J. (2001), Daten zur Geschichte der Ländlichen Entwicklung in Bayern. Fachbeiträge zur Dorferneuerung und Flurbereinigung, Ländliche Entwicklung in Bayern, Berichte Heft 76, S. 85–87.
- MRiRW (2007), Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013. Warszawa, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi.
- MRiRW (2014), Projekt Programu Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2014–2020. (Informacja dotycząca wersji z 7 kwietnia 2014). Warszawa, Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi.
- Rozporządzenie Ministra Rolnictwa i Rozwoju Wsi z dnia 14 lutego 2008 r. w sprawie szczegółowych warunków i trybu przyznawania pomocy finansowej w ramach działania „Odnowa i rozwój wsi” objętego Programem Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007–2013. Dz. U. Nr 38, poz. 220, s. 2335–2341. (Rozporządzenie 2008)
- Rozporządzenie Rady (WE) nr 1698/2005 z dnia 20 września 2005 r. w sprawie wsparcia rozwoju obszarów wiejskich przez Europejski Fundusz Rolny na rzecz Rozwoju Obszarów Wiejskich (EFRROW). Dz. Urz. UE L 277 z 21.10.2005 r., s. 1. (Rozporządzenie 2005)
- Worobiec K. (2011), [bez tytułu] Materiał do debaty: Ochrona krajobrazu przyrodniczego i kulturowego a rozwój cywilizacyjny. Twórczość, dziedzictwo kulturowe i przyrodnicze bogactwem Polski. Biuletyn Forum Debaty Publicznej, nr 3, kwiecień 2011. Kancelaria Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej.

Zaakceptowano do druku – Accepted for print: 15.09.2014